

Wir haben es nicht gewusst.

Berichten over de Holocaust gaan voorstellingsvermogen te boven

Al in 1942 bracht de Poolse verzetsman Jan Karski berichten over grootschalige moordpartijen op Joden onder de aandacht van wereldleiders. Churchill en Roosevelt zagen de ernst van de omvang en werkwijze er niet direct van in. Uit oorlogsdagboeken van gewone Nederlanders blijkt hetzelfde.

Daan Schuijt is hoofdredacteur van Kleio.

In een parkje tegenover het Witte Huis staat het standbeeld van Tadeusz Kościuszko. Hij was de verslagen held van de Poolse onafhankelijkheidsstrijd tegen de Russen in 1794 en vocht met de Amerikanen om zelfbestuur tegen de Engelsen. Vlak nadat Jan Karski in juni 1943 bij de Amerikaanse president Roosevelt verslag had gedaan over het lot en verzet van het Poolse volk zat hij in dat parkje naar het standbeeld te kijken. Karski was de eerste die namens de Poolse ondergrondse bij de geallieerden in de openbaarheid trad. De snelle nederlaag in 1939 en het voor

de buitenwereld onzichtbare verzet, tastten het aanzien van de Poolse politici in ballingschap behoorlijk aan. Vergeleken met de Russen staken de offers die de Poolse burgerbevolking moest brengen schril af. Roosevelt hoorde Karski welwillend aan en was oprecht geïnteresseerd, maar zegde weinig toe. Op de conferentie van Teheran (1943) bezegelden de geallieerden het lot van Polen als de oorlog afgelopen zou zijn. Het land bleek weinig meer dan wisselgeld dat aan Stalin werd geschonken als excuus voor het uitblijven van een tweede front.

Nooit gecapituleerd

In *Mijn bericht aan de wereld* laat Karski zien dat de Poolse bevolking ondanks het keiharde naziregime haar trots probeerde te behouden en pertinent weigerde toe te geven aan de terreur. De Poolse regering gaf zich nooit formeel over aan de Duitsers en zag hun aanwezigheid dan ook als onwettig. Overheidsinstanties voegden zich niet naar de eisen van de bezetter: de Duitsers moesten er zelf maar ambtenaren neerzetten, of een beroep doen op de Volksduitsers.

De Polen bleven hun eigen land zo goed en zo kwaad als het ging zelf besturen. Er was een ondergronds parlement, er was een regering en het leger werd via tussenpersonen vanuit het buitenland aangestuurd. In Polen kreeg het leger vaak steun van het actieve verzet dat in de loop van de oorlog een geoliede, centraal geleide organisatie werd. Karski was vanaf het begin betrokken bij de ondergrondse en werd een van de belangrijkste verbindingsmannen tussen de verschillende onderdelen. Eenmaal ontdekte de Gestapo hem en werd hij gemarteld, maar Karski wist te ontsnappen. Later aanschouwde hij met eigen ogen hoe twee jongens van de Hitlerjugend in het getto van Warschau zichzelf vermaakten met het schieten op Joden alsof ze op de kermis in een schietkraam waren. ►

- Jan Karski, *Mijn bericht aan de wereld* (Cossee, Amsterdam, 2011), 494 blz. Vanaf € 17,50
- Bart van der Boom *'Wij weten niets van hun lot' Gewone Nederlanders en de Holocaust* (Boom, Amsterdam, 2012), 535 blz. € 29,90

Of toch?

Een Joodse familie op het sportcomplex op het Amsterdamse Olympiaplein, in afwachting van deportatie naar kamp Westerbork. 20 juni 1943.

Standbeeld van Jan Karski in Kielce, Polen.

Vermomd als Oekraïense bewaker maakte hij de verschrikkingen mee in concentratiekamp Belzec. Karski dicteerde zijn boek in de zomer van 1944 aan een secretaresse in New York. Hij was te bekend geworden om de Poolse ondergrondse nog actief van dienst te kunnen zijn. In zijn boek kon hij niet alle personen en gebeurtenissen exact noemen: dat zou het nog actieve verzet in gevaar brengen. Het was inmiddels Karski's tweede natuur geworden om een boodschap vooral feitelijk en beknopt te houden. De stijl is zakelijk, beeldend en daardoor vrij direct. Karski deed zonder veel omhaal en emoties verslag van wat hij heeft gezien en meegemaakt. In het geval van Karski was de werkelijkheid meestal heftiger dan de verbeelding die zou kunnen maken. Karski was, net als zijn landgenoten, verschrikkelijk gedesillusioneerd in de afloop van de oorlog toen Polen niet over het eigen lot kon beschikken. Gelukkig maakte hij de val

Nederlanders en de Holocaust. Daarin noemt hij het verslag van Karski dat al in december 1942 via de Poolse regering in ballingschap bij de Britse overheid bekend was. Vergeldingsacties tegen de nazi's omwille van de behandeling van de Joden achtten Churchill en Roosevelt in dat stadium van de oorlog niet verstandig: het zou alleen maar leiden tot meer geweld van Duitse zijde. *Wij weten niets van hun lot* gaat in de kern niet over regeringsleiders, maar over gewone mensen. Van der Boom analyseerde 164 dagboeken uit de oorlogsjaren om na te gaan of gewone Nederlanders iets wisten over de Holocaust. Een van de dagboeken werd bijgehouden door D. van der Drift. Hij woonde en werkte in Amsterdam en was rond de vijftig toen de oorlog uitbrak. Op 11 november 1941 schreef hij: 'Zoo zijn er uit A'dam reeds ± 600 tot 900 jonge Joodsche mannen ten offer gevallen aan de moordlust van de Hitlerklike.' In de zomer van 1942 had hij al meer gehoord over het lot van de Joden: 'Men zegt zelfs, dat Hitler heeft toegezegd dat hij alle Joden in Duitsland en de bezette gebieden zou uitroeien, alvorens Duitschland deze oorlog als verloren zou beschouwen. In hoeverre deze mededeeling waar is, weet ik niet. Maar dat hij er toe in staat is, bewijzen de feiten.' Later in

de oorlog berichtte hij nog over een klein Joods kindje dat op transport met het hoofd tegen een treinwagon werd doodgeslagen.

Zeker weten?

Wist Van der Drift daarmee van de Holocaust? Zowel 'weten' als 'Holocaust' zijn in dit verband moeilijk te hanteren begrippen. Iets 'weten' draagt zekerheid in zich mee, terwijl dat in oorlogstijd juist ontbrak. Betrouwbare informatie over het verloop van de oorlog was moeilijk te krijgen. De officiële kanalen waren gelijkgeschakeld, de berichten die via de illegale pers verspreid werden, konden niet goed gecontroleerd worden. Tewerkgestelden vertelden bij thuiskomst over wat ze hadden gezien, evenals spoorwegbeambten of medewerkers van banken en verzekeringsmaatschappijen die zich met de achtergelaten bezittingen van de weggevoerde Joden bezighielden. Uit de berichten en omstandigheden bleken de dagboekenschrijvers, zoals Van der Drift, zich wel een voorstelling van het lot van de Joden te kunnen maken. De precieze omvang en methode bleven echter onduidelijk. Het lezen van de dagboekfragmenten geeft een ongemakkelijk gevoel. Het is een vreemd soort ironie dat het achteraf nauwelijks voor te stellen is dat tijdens de oorlog de omvang van de Holocaust onvoorstelbaar was. Van der Boom toont dat echter overtuigend aan in zijn boek. Hij plaatst zijn onderzoek in een breder perspectief van studies naar dit onderwerp (bijvoorbeeld Walter Laqueur's *The Terrible Secret: Suppression of the Truth about Hitler's 'Final Solution'*) en gebruikt zijn bronnen vervolgens om stap voor stap dichterbij het antwoord te komen op de vraag wat men tijdens de oorlog in Nederland wist, kon weten en wilde weten van het lot van de Joden. ■

'De werkelijkheid was meestal heftiger dan de verbeelding die zou kunnen maken'

van de muur nog mee, zij het van afstand. Karski was vanaf de jaren vijftig hoogleraar aan de Georgetown universiteit in Washington (Bill Clinton liep ooit colleges bij hem). Wellicht dacht Karski in 1989 nog even terug aan dat parkje in Washington. Uiteindelijk heeft Kościuszko toch gekregen wat hem toekwam.

Buitenwereld

Het niet kunnen of willen bevatten maakt het, zeker achteraf, lastig om vast te stellen wat de buitenwereld nu werkelijk wist over de Holocaust. Bart van der Boom won de Libris Geschiedenisprijs 2012 met *'Wij weten niets van hun lot'*, *Gewone*